

УДК 338.4:658

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Ірина Назаренко

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Резюме. *Покращення ефективності діяльності є одним із головних чинників розвитку підприємств у сучасних кризових умовах, які спричинено російською агресією та наслідками пандемії. Результати аналізу сутності поняття «ефективність діяльності підприємства» свідчать про наявність значної кількості думок науковців щодо змісту зазначеного поняття за відсутності єдиного загальноприйнятого визначення. Проаналізовано значну кількість думок науковців щодо змісту поняття «ефективність», яке завжди залишається близьким за значенням поняття результативності й вказує на результати діяльності, основою для оцінювання діяльності компанії його конкурентоспроможність і характеризує особливості роботи. Зазначена економічна категорія виражає взаємозв'язок між кінцевим результатом виробництва – ефектом і загальними витратами виробництва. Узагальнено думку ряду науковців у підходах до визначення ефективності, які висловлюють розуміння ефективності як економічної категорії, яка є результативністю функціонування системи й розраховується як відношення отриманого результату (ефекту) до витрат коштів, ресурсів. Також встановлено, що ефективність походить від слова ефект, що характеризує зміну стану будь-якого об'єкта чи системи під впливом внутрішньої чи зовнішньої причини. Систематизовано основні наукові підходи до трактування сутності економічної ефективності й встановлено, що більшість авторів у своїх формулюваннях економічної ефективності розуміють цю категорію як відношення ефекту до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Тобто критерії ефективності формуються на основі витратного і ресурсного підходів. Досліджено ефект виробництва, узагальнюючим виразом якого є економічний ефект, що безпосередньо відображає зміни праці та засобів виробництва, а опосередковано – соціально-економічні зміни. Уточнено визначення поняття «ефективність діяльності підприємства» завдяки врахуванню основних властивостей досліджуваної дефініції, залежності ефективності діяльності підприємства від Усіх ресурсів та резервів. Основним індикатором ефективності діяльності підприємства визнано його прибуток.*

Ключові слова: *ефективність діяльності підприємства, ресурси, витрати, ефект, результати, прибуток.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.03.015

Отримано 07.06.2022

UDC 338.4:658

ECONOMIC CONTENT OF THE ENTERPRISES EFFICIENCY

Iryna Nazarenko

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Summary. *Improvement of activity efficiency is one of the main factors in the companies development in the current crisis, which is caused by Russian aggression and the consequences of the pandemic. The results of the analysis of the essence of «enterprise efficiency» concept indicate the presence of significant number of opinions of scientists on the content of this concept in the absence of a single common definition. The initial number of opinions of scientists regarding the content of «efficiency» concept is analyzed. This concept always remains close in its meaning to the concept of effectiveness and indicates the results of activity, the basis for evaluating the company's activity, its competitiveness and characterizes the peculiarities of work. This economic category expresses the relationship between the final result of production – the effect and the total costs of production. The*

paper summarizes the opinion of a number of scientists in approaches to determining efficiency, which express an understanding of efficiency as an economic category, which is the effectiveness of the functioning of the system and is calculated as the ratio of the obtained result (effect) to the expenditure of funds and resources. It is also established that efficiency comes from the word effect, which characterizes the change in the state of any object or system under the influence of internal or external cause. The main scientific approaches to the interpretation of the essence of economic efficiency are systematized and it is established that most authors, in their formulations of economic efficiency, understand this category as the ratio of the effect to the costs or resources that are spent to obtain it, that is, the efficiency criteria are formed on the basis of cost and resource approaches. The effect of production is investigated, the general expression of which is the economic effect, which directly reflects changes in labor and means of production, and indirectly – socio-economic changes. The definition of «efficiency of the enterprise's activity» concept is clarified due to the consideration of the main properties of the studied definition, the dependence of the enterprise's activity efficiency on all resources and reserves. The main indicator of the efficiency of the enterprise's activity is its profit.

Key words: efficiency of enterprise activity, resources, expenses, effect, results, profit.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.03.015

Received 07.06.2022

Постановка проблеми. Ринкові умови господарювання в Україні характеризуються високою конкуренцією та непередбачуваністю економічної ситуації в умовах, спричинених російською агресією та наслідками пандемії. Все це зумовлює нагальну потребу підвищувати ефективність діяльності вітчизняних транспортних підприємств, що є основною умовою забезпечення їх довготривалого розвитку, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. В умовах розвитку економіки однією з актуальних проблем, які постають перед будь-яким суб'єктом господарювання, є ефективність їх діяльності й підтримання на необхідному і достатньому високому конкурентному рівні. Зазначене актуалізує доцільність вивчення й встановлення теоретичної сутності поняття «ефективності діяльності підприємства» для подальшого формування й наукового обґрунтування сучасної концепції ефективності діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади ефективності діяльності підприємства висвітлено у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед них: Базилевич В. Д., Дж. Блек, Лямець В. І., Тевяшев А. Д., Нусінов В. Я., Турило А. М., Темченко А. Г., Орлов П. А., Райзберг Б. А., Сурмін Ю. П. та ін. Проте наразі теоретичний базис для формування концептуальних засад ефективності діяльності підприємства потребує подальших досліджень, зокрема в площині наукового обґрунтування змісту досліджуваної дефініції.

Метою дослідження є уточнення економічного змісту поняття «ефективності діяльності підприємства» та систематизація основних сутнісних характеристик досліджуваної дефініції.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: розкрити сутність ефективності діяльності підприємств; розкрити та проаналізувати наукові підходи на поняття економічної ефективності та ефекту; уточнити визначення поняття «ефективність діяльності підприємства» завдяки врахуванню основних властивостей досліджуваної дефініції, залежності ефективності діяльності підприємства від усіх ресурсів та резервів.

Для вирішення поставлених завдань використано методи: історичний, абстрактно-логічний та порівняння; аналізу й синтезу, аналогії, системного підходу; теоретичного узагальнення.

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу наукових публікацій з досліджуваної проблематики виявлено, що й дотепер ефективності діяльності підприємства, не зважаючи на численну кількість думок науковців щодо змісту зазначеного поняття, не має єдиного загально визнаного трактування.

Визначення ефективності завжди залишається близьким за значенням поняття результативності та вказує на результати діяльності, основою для оцінювання діяльності компанії, її конкурентоспроможність і характеризує особливості роботи.

Ефективність – загальна для всіх економічна категорія суспільно-економічні формації та вирази взаємозв'язку між кінцевим результатом виробництва – ефект і загальні витрати виробництва [1].

Питання трактування ефективності на сучасному етапі розвитку відносин як ключової категорії в економічній та організаційній науці й практиці зумовлює необхідність визначення її сутності та змісту. Погляди різних вчених щодо поняття «ефективність» наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Визначення поняття «ефективність»

Table 1. Definition of «efficiency» concept

Автор	Визначення
Базилевич В.Д. [3]	Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між отриманими результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами
Дж. Блек [2]	Ефективність – досягнення будь-яких визначених результатів з мінімально можливими витратами
Жнякіна Б. О., Краснова В. В. [18]	Ефективність – це співвідношення результату (ефекту) з витратами, що викликали цей ефект.
Лямець В. І., Тевяшев А. Д. [4]	Ефективність – це не просто властивість операції (процесу роботи системи), що відображається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами
Нусінов В. Я., Турило А. М., Темченко А. Г. [5]	Ефективність є результативність, тобто результат діяльності (ефект), який отримує суспільство, підприємство на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів
Орлов П. А. [6]	Ефективність – співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності й витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності
Макконнелл К. Р. [17]	Ефективність є співвідношенням між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягів товарів чи послуг
Мочерний С. В. [20]	Ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат
Райзберг Б. А. [7]	Ефективність – відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що зумовили його отримання
Сурмін Ю. П. [8]	Ефективність – показник успішності роботи системи для досягнення встановлених цілей

Ряд науковців, таких, як Базилевич В. Д., Нусінов В. Я., Турило А. М., Темченко А. Г., Макконнелл К. Р. розглядають ефективність через призму витрачених ресурсів.

В. Д. Базилевич у визначенні ефективності висловлює підхід до можливості репрезентації ресурсів такими способами: у певній сумі відповідно до їх первісної (переоцінка) вартості (використані ресурси) й частина їх вартості у формі виробництва, витрат (ресурси, промислово спожиті). Такий підхід підкреслює внесок кожного елемента витрат ресурсів у загальній ефективності виробництва та визначає загальну й часткову ефективність. Висунуте В. Д. Базилевичем визначення ефективності поширюється на розрахунок ефективності як співвідношення результатів і витрат у вартісних і натуральних формах. Враховуючи, що результати й витрати коштів на діяльність можна виміряти як (грошовою) вартістю, так і натуральною одиницею виміру [3].

В. Я. Нусінова, А. М. Туріла, А. Г. Темченко, ототожнюють ефективність та результативність знову ж таки через використання (чи застосування) ресурсів. Також автори у своєму визначенні звертають увагу на ефективність, досягнуту суспільством, компаніями та окремими особами при здійсненні діяльності [5].

Макконнелл К. Р. трактує ефективність як співвідношенням між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягів товарів чи послуг. І в цьому визначенні ефективність має зв'язок із витратами ресурсів.

Дж. Блек у визначенні ефективності акцентує увагу на якомога меншій витраті ресурсів з одночасним підвищенням ефективності. Тобто на перший план виходить економія ресурсів при здійсненні виробництва й можливість оптимізації виробничого процесу. Однак слід зауважити, що ефективність не завжди може бути інтерпретована як оптимальність за Парето. Тому що за умов кожного виробництва, з урахуванням його специфіки, величина ефективності буде різною в різній мірі, всі види витрачених ресурсів будуть впливати на загальну ефективність.

Таким чином, інтерпретації концепції ефективності зводяться до того, що ефективність є відносним показником та відображає залежність результатів до витрат, пов'язаних з досягненням цих результатів.

Ряд авторів, у тому числі, Лямець В. І., Тевяшев А. Д., Орлов П. А., Мочерний С. В., Райзберг Б. А. вважають, що ефективність – це не просто результативність виробництва, а співвідношення результату або ефекту виробництва до витрат суспільної праці. З точки зору В. І. Лямеца, А. Д. Тевяшева ефективність не є загальною ознакою системи, оскільки не всі системи можуть бути ефективними в роботі. Автори акцентують увагу на результативності системи, здатності системи викликати ефект (результат) у процесі своєї роботи, а не лише описують систему в процесі виробництва. Це визначення ефективності можна застосувати до будь-якої сфери діяльності [4].

П. А. Орлова пропонує ефективність визначати не як відношення результатів до витрат, як усі вчені раніше вважали, а навпаки – як відношення витрат до результатів діяльності. Це визначення ефективності дозволяє визначити, скільки ресурсів потрібно витратити, щоб отримати одиницю ефекту (результату). Тобто це має протилежний ефект: не тільки одиничну ефективність витрачених ресурсів, а й ефективність результатів діяльності [6].

Визначення ефективності Б. А. Райзберга подібне до визначення В. І. Лямеца, А. Д. Тевяшева, В. Я. Нусінова, А. М. Туріла та А. Г. Темченка. Як зазначає автор, ефективність – це результат процесу. Проте особливістю підходу Б. А. Райзберга та відмінністю його від інших є те, що автор підкреслює ефективність процесу та дії проекту. Це означає, що виробничий процес можна розділити на його складові, а ефективність кожного компонента або осередку можна визначити окремо, якщо такий поділ можливий і визначення ефективності кожного або конкретного компонента є необхідним і доцільним [7].

Поняття ефективності за Ю. П. Сурміним – це широке поняття, яке можна застосувати до функціонування будь-якої системи. Автор не конкретизує ефективність виробничого процесу. Проте його розуміння ефективності стосується визначення ефективності виробництва [8].

Отже, можна узагальнити думку зазначених науковців у підходах до визначення ефективності, які висловлюють розуміння ефективності як економічної категорії, яка є результативністю функціонування системи і розраховується як відношення отриманого результату (ефекту) до витрат коштів, ресурсів. Ефективність походить від слова ефект, що характеризує зміну стану будь-якого об'єкта чи системи під впливом внутрішньої чи зовнішньої причини.

При створенні підприємства його засновники організують власну справу в надії отримати ефект у вигляді прибутку, з цією метою затрачують власні ресурси (вкладають капітал) і залучені (праця найманих робітників). Таким чином, ефективність виробництва на підприємстві відображає кінцеві результати використання засобів виробництва і робочої сили за відповідний проміжок часу. Їх можна описати формулою, у якій $\text{ефективність} = \frac{\text{результат (ефект)}}{\text{ресурси (витрати)}}$.

Залежно від цілей визначення ефективності результат (ефект) може бути оцінений різними показниками, що характеризують проміжні й кінцеві результати діяльності. Зокрема, економічний ефект може бути оцінений такими показниками, як обсяг прибутку (балансового, чистого); економія окремих видів ресурсів у натуральному чи вартісному вираженні; зниження собівартості (для збиткових виробництв). Погляди різних вчених щодо поняття «економічна ефективність» наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Визначення поняття «економічна ефективність»

Table 2. Definition of «economic efficiency» concept

Ковальов В.В., Волкова О.М. [21]	Економічна ефективність – відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту
Мочерний С.В., Єрохін С.А., Каніщенко Л.О. [18]	Економічна ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці
Федулова Л.І. [22]	Економічна ефективність – такий стан справ, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка повніше задовольняє бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої
Івашенко Н.П. [16]	Економічна ефективність – віддача у формі доходів різних ресурсів фірми, що є в її розпорядженні

На основі наведених тлумачень стає очевидним, що більшість авторів у своїх формулюваннях економічної ефективності розуміють цю категорію як відношення ефекту до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Тобто критерії ефективності формуються на основі витратного і ресурсного підходів.

Ефект (від лат. Effectus – «виконання, дія») означає результат, наслідок певних причин, дій. Ефект може вимірюватися в матеріальному, соціальному, грошовому вираженні. Зокрема, ефект може оцінюватися обсягом додатково виробленої чи спожитої продукції (тобто штуками, кубічними або квадратними метрами, тоннами тощо), показниками поліпшення здоров'я населення (наприклад, зниженням захворюваності або смертності, виробничого травматизму, підвищенням середньої тривалості життя) тощо.

Очевидно, подібний зміст і поняття ефекту необхідно враховувати й при розгляді виробничого процесу, який є безперервною або дискретною зміною станів продуктивних сил і виробничих відносин. Виробничий процес – це специфічний робочий процес, оснащений засобами праці, спрямований на зміну предмета праці з метою отримання з нього продукту [1]. Однак у процесі виробництва змінюється не лише предмет праці, а й засоби праці, які поступово зношуються, а зі своєю зношеністю переносять свою вартість на продукт праці. Змінюється й сама робота, яка, беручи участь у створенні споживної вартості, втілюється у вироблений продукт, тобто матеріалізується [9].

Зміну виробничого процесу можна назвати виробничим ефектом або ефектом роботи. При цьому необхідно розрізняти позитивні ефекти, коли зміни є сприятливими, і негативні, коли зміни негативні [10].

Будь-які зміни, що відбуваються у виробничому процесі, є певними не тільки якісно, а й кількісно. Тобто їх можна оцінити за допомогою різноманітних кількісних показників (параметрів, ознак, коефіцієнтів тощо). І якщо на даний момент деякі з цих

змін (переважно мають соціальний характер) не піддаються кількісному оцінюванню, це не означає, що таке оцінювання неможливе, і скоріше свідчить про недостатній рівень знань з цього питання.

Узагальнюючим ефектом виробництва є економічний ефект, який безпосередньо відображає зміни праці та засобів виробництва, а опосередковано – соціально-економічні зміни. Оскільки праця, наділена засобами виробництва, є джерелом усіх інших змін, то економічний ефект є деяким наближенням до сумарного (абсолютного) ефекту виробництва.

Тому, якщо розглядати процес виробництва з точки зору інтересів усього суспільства, то економічний ефект – це вся новостворена вартість, тобто чистий продукт (національний дохід). У ринковій економіці зміст економічного ефекту має визначатися з точки зору власників засобів виробництва. Тільки за такого підходу виникає мотивація розвивати виробництво на певній основі [12]. Тому в ринковій економіці кожна новостворена вартість не є економічним ефектом, а лише доданою вартістю у вигляді прибутку. Такий зміст економічного ефекту жодним чином не зачіпає інтереси працівників, які продають свої розумові та фізичні здібності на ринку праці, тобто отримують роботу за власним бажанням на підприємстві, що пропонує вищу заробітну плату та кращі умови праці [13]. Економічний ефект у вигляді прибутку також відображає інтереси суспільства в цілому стосовно держави, оскільки прибуток підлягає оподаткуванню. Тобто чим більше прибутку отримують підприємства, тим більше відрахувань здійснюється до державного бюджету у формі податку на прибуток.

Абсолютне значення ефекту не відображає масштабів виробництва та понесених витрат, а, отже, нічого не каже про ціну, за яку цей ефект був отриманий. Іншими словами, абсолютне значення ефекту відображає лише кількісне оцінювання результатів виробництва, але не включає їх якісні характеристики. Для отримання таких характеристик абсолютне значення ефекту слід порівняти з вартістю його отримання. Саме ця ознака вимірює ефективність (результативність) виробництва [14].

Тому в кількісному значенні ефективність, на відміну від ефекту, є величиною відносною, її динаміка не пов'язана з будь-якими змінами виробничого процесу. Підвищення ефективності виробництва можливе лише за таких умов: збільшення ефекту за незмінних витрат, зниження витрат з тим же ефектом, збільшення ефекту за темпом уповільнення зростання витрат. Якщо результати й витрати виробництва рухаються в одному напрямку й однаковими темпами, рівень ефективності виробництва залишається незмінним [15].

Висновки. Ефективність діяльності підприємства є складним і багатоаспектним економічним поняттям, яке доцільно розглядати як комплексне оцінювання результатів використання всіх видів ресурсів, як результативність діяльності, що визначається відношенням отриманого ефекту до витрачених ресурсів та як міру досягнення поставлених цілей для максимального задоволення потреб цільового ринку й отримання запланованого рівня прибутку. У запропонованому визначенні встановлено, що ефективна діяльність підприємства виражається не лише в ефекті, отриманого від економічного використання ресурсів, але й у досягненні поставлених цілей. Головним індикатором ефективності діяльності підприємства визнано його прибуток.

Conclusions The enterprise efficiency is complex and multifaceted economic concept, which should be considered as comprehensive assessment of the results of the use of all types of resources, as the effectiveness of activities determined by the ratio of the effect to spent resources; and as measure of achieving the goals to maximize the needs of the target market and obtain the planned level of profit. It is established in the proposed definition that the effective operation of the enterprise is expressed not only in the effect obtained from the

economical use of resources, but also in achieving the goals. The main indicator of the efficiency of the enterprise is its profit.

Список використаної літератури

1. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва. Економіка АПК. 2005. № 5. С. 52–63.
2. Давідіч Ю. О., Фалецька Г. І., Ольхова М. В. Конспект лекцій з дисципліни «Ефективність транспорту». Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова 2019. 74 с.
3. Базилевич В. Д. Економічна теорія: політекономія 6-те вид. перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2007. 154 с.
4. Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс. 2-е вид., перероб. та допов. Х.: ХНУРЕ, 2004. 396 с.
5. Нусінов В. Я., Турило А. М., Темченко А. Г. Економічний аналіз діяльності підприємств і об'єднання промисловості: навчальний посібник. Кривий Ріг: Мінерал, 1999. 172 с.
6. Орлов П. А. Економіка підприємства: навчальний посібник. Х.: ХНЕУ, 2000. 401 с.
7. Райзберг Б. А. Сучасний економічний словник. 4-те вид. перероб. і доп. М.: ИНФРА-М, 2004. 479 с.
8. Сурмін Ю. П. Теорія систем і системний аналіз: навчальний посібник. К.: МАУП, 2010. 368 с.
9. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
10. Амосов О. Ю. Формування потенціалу підприємства: організаційний та управлінський аспект. Бізнес Інформ. 2012. № 12. С. 337–340.
11. Вовк О. М., Ковальчук А. М., Кривенко В. О. Концептуальні основи забезпечення ефективності інвестиційної діяльності транспортних підприємств. Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». 2020. № 42. С. 50–54.
12. Кендюхов О. В., Болгов В. Є., Залізнюк В. П. Чинники ефективності експортної діяльності підприємства. Економіка і організація управління. 2017. № 1. С. 38–51.
13. Михальчук Л. В., Батуріна І. В. Конкурентне середовище підприємства у сучасних умовах. Вісник ЖДТУ. 2014. № 3 (69). С. 152–156.
14. Мазур А. М., Мазур М. М. Амортизаційна політика: теоретичні аспекти та роль у підвищенні ефективності діяльності суб'єктів підприємництва. Приазовський економічний вісник. 2017. Випуск № 5 (05). С. 294–298.
15. Кобзєва К. В. Експортний потенціал підприємства: сутність і особливості формування. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 281–285.
16. Івашенко Н. П. Экономика фирмы: учебник. М.: ИНФРА, 2006. с.
17. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономика. Принципы, проблемы и политика: в 2-х т.; пер. с англ. М.: Республика, 1992. Т. 2. 399 с.
18. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності. К: Академія, 2005 р. 280 с.
19. Жнякін Б. О., Краснова В. В. Економіка підприємства: навч. посібник для вузів. Донецьк: Альфа-прес, 2005. 160 с.
20. Мочерний С. В., Єрохін С. А., Канищенко Л. О. та ін. Основи економічної теорії. К.: Знання, 2000.
21. Ковалев В. В., Волкова О. Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. М.: ПБОЮЛ, 2000. 424 с.
22. Федулова Л. І. Менеджмент організацій: підручник. К.: Либідь, 2003. 448 с.

References

1. Andriychuk V. G. (2005) Teoretyko-metodolohichne obgruntuvannya efektyvnosti vyrobnytstva [Theoretical and methodological justification of production efficiency]. Economics of agro-industrial complex. No. 5. P. 52–63.
2. Davidich Yu. O. (2019) Konspekt lektsiy z dystsypliny “Efektyvnist' transport” [Synopsis of lectures on the discipline “Transport efficiency”]. Kharkiv. nat. un-t city. household in them. O. M. Beketova. [In Ukrainian].
3. Bazilevich V. D. (2007) Ekonomichna teoriya: politekonomiya 6-te vyd. pererob. i dop. [Economic theory: political economy types. rework. and ext.]. K.: Knowledge Press. [In Ukrainian].
4. Lemets V. I. (2004) Systemniy analiz. Vstupnyy kurs. 2-e vyd., pererob. ta dopov [System analysis. Introductory course. 2nd ed.]. Reworked. and add. H.: KNURE. [In Ukrainian].
5. Nusinov V. Ya., Turilo A. M., Temchenko A. G. (1999) Ekonomichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstv i ob'yednannya promyslovosti: navchal'nyy posibnyk [Economic analysis of enterprises and industry associations: A textbook]. Kryvyi Rih: Mineral. [In Ukrainian].
6. Orlov P. A. (2000) Ekonomika pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk [Economics of the enterprise: Textbook]. H.: KhNEU. [In Ukrainian].
7. Reisberg B. A. (2004) Suchasnyy ekonomichnyy slovnyk. 4-te vyd. pererob. i dop. [Modern economic dictionary. 4 species. rework. and ext.]. M.: INFRA-M.

8. Surmin Y. P. (2010) *Teoriya system i systemnyy analiz: navchal'nyy posibnyk*. [Systems theory and systems analysis: A textbook]. K.: MAUP.
9. Ivanilov O. S. (2009) *Ekonomika pidpryyemstva: pidruchnyk* [Economics of the enterprise: textbook]. K.: Center for Educational Literature. [In Ukrainian].
10. Amosov O. Y. (2012) *Formuvannya potentsialu pidpryyemstva: orhanizatsiynyy ta upravlins'kyy aspekt* [Formation of enterprise potential: organizational and managerial aspect]. *Business Inform.* No. 12. P. 337–340.
11. Бовк О. М., Ковалчук А. М., Кривенко В. О. (2020) *Kontseptual'ni osnovy zabezpechennya efektyvnosti investytsiynoyi diyal'nosti transportnykh pidpryyemstv* [Conceptual bases of ensuring efficiency of investment activity of transport enterprises]. *Bulletin of the International Humanities University. Series: "Economics and Management"*. No. 42. P. 50–54.
12. Kendyukhov O. V., Bolgov V. E., Zalizniuk V. P. (2017) *Chynnyky efektyvnosti eksportnoyi diyal'nosti pidpryyemstva* [Factors of efficiency of export activity of the enterprise]. *Economics and organization of management.* No. 1. P. 38–51.
13. Mikhalchuk L. V., Baturina I. V. (2014) *Konkurentne seredovyshe pidpryyemstva u suchasnykh umovakh* [Competitive environment of the enterprise in modern conditions]. *BULLETIN OF ZhDTU.* No. 3 (69). P. 152–156.
14. Mazur A. M., Mazur M. M. (2017) *Amortyzatsiyna polityka: teoretychni aspekty ta rol' u pidvyshchenni efektyvnosti diyal'nosti sub'yektiv pidpryyemnytstva* [Depreciation policy: theoretical aspects and role in improving the efficiency of business entities]. *Priazovsky Economic Bulletin.* Issue no. 5 (05). P. 294–298.
15. Kobzeva K. V. (2013) *Eksportnyy potentsial pidpryyemstva: sutnist' i osoblyvosti formuvannya* [Export potential of the enterprise: the essence and features of formation]. *Problems of the economy.* No. 4. P. 281–285.
16. Ivashchenko N. P. (2006) *Ekonomika firmy: Uchebnik* [Economics of the firm: Textbook]. M.: INFRA.
17. McConnell K. R. (1992) *Printsipy, problemy i politika* [Economics. Principles, problems and policy]. M.: Respublika.
18. Mocherny S. V. (2005) *Osnovy pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti* [Fundamentals of Entrepreneurship]. K.: Academy.
19. Zhnyakin B. O., Krasnova V. V. (2005) *Ekonomika pidpryyemstva: navch. Posibnyk dlya vuziv* [Economics of the enterprise: Textbook. Handbook for universities]. Donetsk: Alpha Press. (in Ukrainian)
20. Mochernyi S. V., Yerokhin C. A., Kanishchenko L. O. and others (2000) *Osnovy ekonomichnoyi teorii* [Fundamentals of economic theory]. K.: Knowledge.
21. Kovalev V. V., Volkova O. N. (2000) *Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya* [Analysis of economic activity of the enterprise]. M.: ПБОЮЛ.
22. Fedulova L. I. (2003) *Menedzhment orhanizatsiy: pidruchnyk* [Management of organizations: Textbook] K.: Lybid. [In Ukrainian].